

De Andere Basisschool

Spier ten Doesschate en Jan Hooiveld

De Andere Basisschool probeert een antwoord te geven op een aantal dilemma's waar het huidige onderwijs tegenaan loopt. Het concept wil de spanning opheffen tussen wat de kinderen belangrijk vinden om te doen (betekenisvol) en wat volwassenen belangrijk vinden (zinvol). Grondregel is: kinderen kiezen, leerkrachten nodigen uit.

Op diverse plaatsen in het basisonderwijs ontstaan initiatieven om het onderwijs grondig op de schop te nemen. Waar het in al die gevallen om gaat, is dat mensen dilemma's tegenkomen waar het huidige onderwijs geen adequaat antwoord op lijkt te hebben.

- Hoe kun je kinderen toerusten voor een toekomst, terwijl die toekomst ongewisser is dan ooit?
- Het jonge kind lijkt altijd te leren, terwijl schoolkinderen lang niet altijd datgene blijken te leren wat wij ze hebben aangeboden.
- De leerkrachten bieden vaak alle kinderen dezelfde leerstof op dezelfde manier aan, terwijl de verschillen tussen kinderen eerder toe- dan afnemen.
- Kinderen pikken verschillende dingen op uit onderwijs (en in een verschillend tempo), terwijl ze allemaal met dezelfde maat worden gemeten, met dezelfde toetsen op dezelfde momenten.
- Kinderen leren op school een bepaalde afgemeten hoeveelheid kennis. Kenmerkend voor de huidige tijd is echter dat de kennis en de toegang ertoe enorm toenemen. Het zou er in het onderwijs veel meer om moeten gaan, kinderen te leren omgaan met die grote hoeveelheid beschikbare kennis.

Tot op heden zoeken we de oplossingen voor deze dilemma's vooral in de sfeer van didactiek en onderwijsorganisatie: zelfstandig werken, differentiatie modellen, samenwerkend leren, werken in hoeken, werken met (maand-, week-, en dag-)

taken, werken met tutores, directe instructie, gelaagde instructie, enzovoort. In onze ogen is dit hetzelfde blijven doen, zij het op een slimmere manier. Steeds meer mensen hebben het idee dat we een fundamenteeler antwoord op de vraag moeten vinden. Bovendien is er een pedagogische opdracht: hoe leren kinderen te leven in een steeds complexere samenleving?

Grondslagen Andere Basisschool zijn: Humaniteit en leren is persoonlijk

Het loont de moeite om de oplossingen ook, of misschien wel vooral, te zoeken door opnieuw te kijken naar de pedagogische grondslagen van de school en naar de manier waarop kinderen (en volwassenen) leren.

Humaniteit en persoonlijk leren

Het Algemeen Pedagogisch Studiecentrum Utrecht zoekt op verschillende wijzen een antwoord op de bovengestelde vragen. Eén van de oplossingen is het concept *Andere Basisschool*.

Grondslagen van die Andere Basisschool zijn:

- De pedagogische grondslag van de school vinden we in het begrip humaniteit.

- Het denken over leren kan aanhaken bij het besef, dat leren persoonlijk is.

Humaniteit is mogelijk, als de voorwaarden daarvoor aanwezig zijn. Het fysieke en psychische welbevinden van mensen en kinderen is zo'n voorwaarde. Dit betekent bescherming voor gevaren en bedreigingen, maar ook zorg voor gezondheid. De school zal dus in de eerste plaats aan deze basisvoorwaarden moeten voldoen, net als aan de psychologische basisbehoeften relatie, autonomie en competentie.

Humaniteit heeft vele kenmerken. Vier ervan zijn voor de vormgeving van de Andere Basisschool in ieder geval belangrijk: zelfsturing, zelfbeschikking, verbondenheid en mededogen. Zelfbeschikking is een kernbegrip van humaniteit. Zelf beslissen leer je alleen door te doen. Het helpt niet om eerst kaal te oefenen en het dan pas te doen. De Andere Basisschool geeft daarom de kinderen van meet af aan, binnen de grenzen van de veiligheid, alle kansen om beslissingen te nemen en de consequenties daarvan onder ogen te zien. Mededogen is daar waar je jezelf kunt zijn en niet iemand anders hoeft te zijn. Vanuit mededogen streef je het geluk van de kinderen na. Kinderen zijn in dit denken geen project van volwassenen, waarmee die hun successen behalen.

Leren is persoonlijk staat voor de opvatting over leren die wel wordt aangeduid met sociaal constructivisme. Voor de Andere Basisschool zijn de volgende noties over leren richtinggevend:

- Kinderen construeren hun eigen kennis.
- Leren is een actief proces.
- Leren wordt versterkt door interactie met anderen.
- Leren vindt vooral plaats als het betekenisvol is voor kinderen.
- Leren is een discontinue proces, leren gebeurt schoksgewijs.

Kinderen kiezen; leerkrachten nodigen uit

Deze uitgangspunten leiden tot een kernregel binnen een Andere Basisschool: kinderen kiezen en leerkrachten nodigen uit.

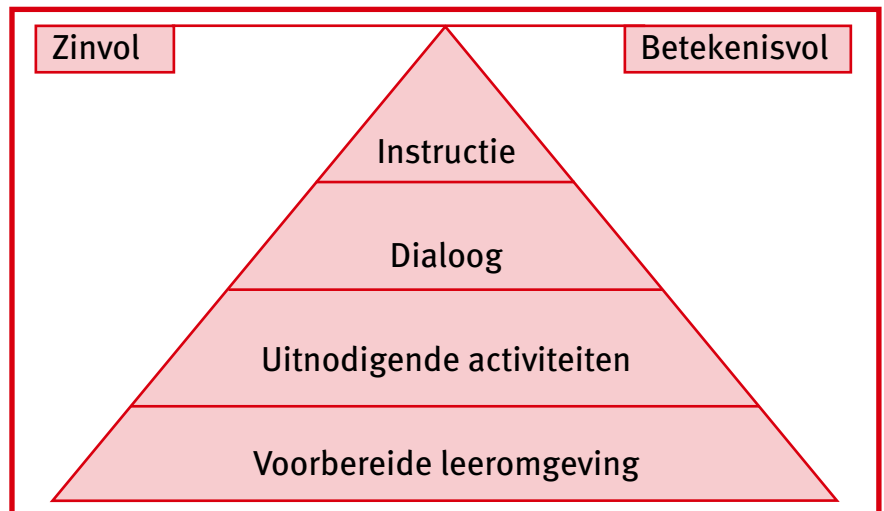
In het voorgaande is reeds aangegeven dat zelfsturing een belangrijk uitgangspunt is. Leerkrachten kunnen en zullen echter wel degelijk leerlingen beïnvloeden om aan bepaalde activiteiten deel te nemen; de leerling is echter altijd degene die uiteindelijk bepaalt of hij of zij op die aansporing ingaat.

Wij gaan ervan uit dat kinderen pas zullen leren als dat gebeurt in een betekenisvolle context. Pas als een activiteit betekenis heeft voor kinderen, zullen zij leren. Volwassenen hebben echter ook ideeën van wat zij zinvol vinden voor kinderen om te leren. Goed onderwijs ontstaat in het spanningsveld tussen die twee begrippen: betekenisvol en zinvol. Leerkrachten zullen dus leerlingen beïnvloeden om aan zinvolle activiteiten deel te nemen en kinderen zullen daarvoor kiezen als zij die als betekenisvol ervaren.

Een leerkracht heeft een aantal instrumenten om een ontmoeting te bewerkstelligen tussen zinvolheid en betekenisvolheid (zie figuur).

Leeromgeving

De ontmoeting tussen zinvolheid en betekenisvolheid vindt eerst en vooral plaats in een *voorbereide leeromgeving*. Daarom krijgt de voorbereide leeromgeving zeer veel aandacht in de Andere

Basisschool. De leerling pakt uit die voorbereide leeromgeving die dingen op, die betekenisvol voor hem zijn. De leerkracht richt de voorbereide leeromgeving in met het oog op wat zij zinvol vindt. Als de leeromgeving leerlingen niet uitdaagt erin aan het werk te gaan, betekent dat dat de leerling er weinig in aantreft dat betekenis voor hem of haar heeft. Door goed te kijken naar wat leerlingen ondernemen in de voorbereide leeromgeving, krijgt de leerkracht informatie over de gewenste inrichting.

In tegenstelling tot de traditionele school die vooral territoriaal is ingericht, ieder op zijn eigen plek, is de Andere Basisschool functioneel ingericht. De ruimtes zijn ingericht voor een bepaald soort gebruik. Voor functionele, ruimtelijke onderwijsarrangementen gelden de volgende algemene aanwijzingen:

- Goed herkenbare werkplekken voor verschillende activiteiten.
- Een inrichting van ruimtes die de activiteiten ondersteunt.
- Openheid: ruimtes en activiteiten zijn zichtbaar.
- Scheiden van activiteiten die niet samengaan.
- Heldere looproutes tussen de werkplekken.
- Toegankelijkheid van materialen.
- Veel verschillende plekken waar een kind alleen, in kleine groepen of in grotere groepen kan werken.

Scholen die met het concept van de Andere Basisschool werken, hebben het

idee van het inrichten van een functionele leeromgeving uitgewerkt in termen van werkplekken en ateliers. Er ontstaat een onderscheid tussen werkplekken of ateliers, die vooral betekenisvol moeten zijn voor kinderen, en instructieplekken (resource centra) waar de zinvolheid voor de leerkracht met betrekking tot rekenen, lezen en schrijven en lezen vooropstaat.

Uitnodigende activiteiten

Wanneer we ons ervan hebben overtuigd dat alles is gedaan om de voorbereide leeromgeving zo uitnodigend mogelijk te maken, kan er toch behoefte zijn om kinderen extra te stimuleren tot leren. We spreken dan van *uitnodigende activiteiten*. Deze uitnodigingen vinden plaats als de kinderen door de voorbereide leeromgeving onvoldoende worden uitgenodigd tot zinvolle activiteiten.

Dit kan bijvoorbeeld zo zijn als er nieuwe materialen zijn neergelegd, waarvan de kinderen niet weten hoe die werken. Het kan dan nodig zijn om dit materiaal te introduceren of vergezeld te laten gaan van instructiekaarten. Wel is dan belangrijk dat de instructiekaarten niet te dwingend zijn, maar dat op zo verschillend mogelijke manieren wordt uitgelegd hoe met het materiaal gewerkt kan worden. Ook kunnen de opdrachten op de kaart zo zijn geformuleerd dat de leerling er meer kanten mee op kan.

Uitnodigingen kunnen ook gedaan worden in de vorm van activiteiten die buiten de directe leeromgeving plaatsvinden, zoals een bezoek aan een museum, of

een theater of een onderzoek bij een sloot.

Dialogoog

Met enige regelmaat zal een leerkracht kinderen uitnodigen voor een gesprek. Ook leerlingen kunnen zelf een *dialogoog* aangaan met de leerkracht. Dergelijke gesprekken zullen vooral gaan over de wijze waarop de leerling vorm wil en kan geven aan zijn of haar eigen leren, en over welke belemmeringen de leerling daarbij tegenkomt.

De gespreksbasis kan een portfolio zijn op grond waarvan met kinderen bekeken wordt hoe de leerling zich ontwikkelt. Referentiepunt zijn leer- en ontwikkelingslijnen. Maar er kan ook een gesprek zijn tussen leerkracht en leerling over iets dat het kind thuis heeft meegemaakt en waarover het graag even met de leerkracht wil 'sparen'. Of de leerling vraagt aan de leerkracht begeleiding te geven bij het oppakken van een bepaald probleem. Kenmerkend voor al dit soort dialogoog is dat ze:

- authentiek zijn (beide gesprekspartners willen 'het écht zeggen');
- afgestemd zijn (de gesprekspartners hebben het over hetzelfde);
- relevant zijn (het gesprek past in het hier en nu, en is betekenisvol voor de gesprekspartners).

Instructie

Ten slotte zal er zelfs in de Andere Basisschool van tijd tot tijd *instructie* worden gegeven. Goede instructie is

soms onontbeerlijk om een vaardigheid te verwerven. Ook hier geldt weer, dat instructie alleen wordt gegeven als de leerlingen ervoor gekozen hebben.

Bij het leren hebben kinderen niet altijd instructie nodig, en ook niet in dezelfde mate. We onderscheiden de volgende situaties als het gaat om de instructiegevoeligheid.

- Veel leren vindt het beste plaats *in de context*. Je leert het door te doen in een betekenisvolle situatie in de voorbereide leeromgeving.
- Soms heb je daarvoor een aanwijzing, tip of korte oefening nodig. Dit noemen we *instructiegevoelig*. Deze instructie kan in het werk (binnen de context) gegeven worden, zoals over het bedienen van een apparaat. Soms is meer tijd nodig, zoals over het hanteren van een balans. Andere voorbeelden van instructiegevoelige onderwerpen zijn: maten en gewichten; beginselen van het mengen van kleuren; de service bij tennis.
- Een beperkt aantal dingen leer je door er langere tijd systematisch mee om te gaan. Deze dingen noemen we *cursorgevoelig*. Het geldt bijvoorbeeld voor leren lezen en formele rekenvaardigheden.

Instructie binnen de Andere Basisschool moet aan een aantal eisen voldoen. Zij heeft bij voorkeur de vorm van een dialogoog, of eventueel een gevraagde monoloog. Interactie staat centraal. Zichtbare kenmerken zijn: inbreng van kinderen,

actief meedenken van kinderen, ter plekke oefenen, werken met materiaal, en reflectie.

Kiezen, delen, maken

Maken van nieuw onderwijs betekent niet alleen ontwerpen van nieuwe onderwijsvormen, maar ook nieuw nadenken over de inhoud van onderwijs. Er hoort nieuwe wijn in de nieuwe zakken. Veel vernieuwingen van het onderwijs zijn beperkt doordat traditionele opvattingen over de inhoud van het onderwijs uiteindelijk toch de vorm bleven bepalen. In plaats van het traditioneel curriculum richten wij ons op drie levensessenties, die voor (jonge) mensen belangrijk zijn. Hierbij speelde het denken over humaniteit als opvoedingsdoel ook een belangrijke rol. De drie levensessenties, voorbeeldmatig uitgewerkt tot 21 leerlijnen, zijn:

- **Kiezen**, keuzes kunnen maken. Om keuzes te kunnen maken moet je kennis hebben van de wereld, maar vooral ook van jezelf. Belangrijke vaardigheden voor het leren kiezen zijn vaardigheden om informatie op te doen.
- **Delen**, waarbij het gaat om het delen van spullen, ruimte en tijd, maar ook om het delen van kennis, ideeën en gevoelens. Delen is samenleven.
- **Maken** van dingen is belangrijk om in leven te blijven. Een mens moet een productieve bijdrage leveren in welke vorm dan ook.

Stappen in het verandertraject

Veranderen in de richting van een andere basisschool is een grote stap. De Andere Basisschool verschilt in hoge mate van meer traditioneel onderwijs. Hoewel er veel vormgevingsvarianten zijn voor het concept, is er een duidelijke grens tussen het realiseren van dit concept en het niet realiseren. Als school moet je kantelen. Je kunt niet 'een beetje andere basisschool' zijn.

Een volgend artikel beschrijft de praktijk van twee scholen die werken met het concept de Andere Basisschool.

Spier ten Doesschate, (s.tendoesschate@aps.nl) en Jan Hooiveld (j.hooiveld@aps.nl) zijn medewerkers van het APS in Utrecht.

